

Modern Dünyada Etnik ve Dini Çatışmalar

Ethnic and Religious Conflicts in The Modern World

Dr. Öğr. Üyesi Leyla Mansurova

Bakü Slav Üniversitesi (Azerbaycan), Azerbaycan Tarihi ve Sosyal Bilimler Bölümü, vmansurova59@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3538-4844

ÖZET

Etnik çatışmalar insanlığın en eski sorunlarından biri olarak kabul edilebilir. Her ne kadar etnisitenin farklı kaynakları olduğuna dair çalışmalar olsa da, bir kişinin kendisini bir etnik grubun parçası olarak hissetmesi, kimliğinin oluşumundaki ana faktörlerden biridir. Etnik kimlik algılarının inşasından ve siyasallaştırılmasından kaynaklanan çatışmalar, bireysel, grup, devlet ve uluslararası düzeylerdeki nedenlerin eşlik ettiği bu durum, uzun süreli ve yıkıcı olma eğilimindedir. Ayrıca, aynı etnik grupların farklı ülkelere yayılmış çatışmaları, bulaşma etkileri yoluyla bu grupların çatışma ortamında yaşadığı diğer ülkeleri de içine alarak sorunun yayılmasına yol açabilir. Öte yandan, etnik sorunları bastırarak çözüme girişimleri, etnik gruplara yönelik algının sona ermesinden ziyade artmasına yol açmaktadır. Bu nedenle etnik kimliklerin çeşitliliğinin tanınması ve yönetilmesi önemlidir. Bu çalışmanın amacı, etnik çatışmalara ilişkin kavramsal ve kuramsal tartışmaları ve bunların tarihsel gelişimini örnekler üzerinden sunmak ve etnik sorunların nedenlerini irdelemektir. Makalede, dünyadaki etnik ve dini çatışmaların yanı sıra, toplumun gelişiminin mevcut aşamasında etnik temelde meydana gelen Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmayı ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Etnik Çatışma, Dini Çatışma, Kimlik, Jeopolitik, Barış Süreci.

ABSTRACT

Ethnic conflicts can be considered one of the oldest problems of mankind. Although there is research that ethnicity has different sources, the fact that one feels part of an ethnic group is a major factor in shaping one's identity. Conflicts arising from the formation of perceptions of ethnic identity and its politicisation, accompanied by causes at the individual/group, state and international levels, tend to be long-lasting and destructive. In addition, conflicts involving the same ethnic groups spread across different countries can lead to the spread of the problem by involving other countries where these groups live in the conflict environment through contagion effects. On the other hand, attempts to solve ethnic problems by suppressing them lead to an increase in the perception of ethnic groups, rather than ending them. It is therefore important to recognise and manage the diversity of ethnic identities. The purpose of this study is to present conceptual and theoretical debates about ethnic conflicts and their historical development through examples, and to examine the causes of ethnic problems. In the article we will try to consider ethnic and religious conflicts in the world, as well as the conflict between Azerbaijan and Armenia, which occurred on ethnic grounds at the present stage of society development.

Keywords: Ethnic Conflict, Religious Conflict, Identity, Geopolitics, Peace Process.

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında etnik ve dini çatışmalar en acil sorunlar arasında yer almaya devam etmektedir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde barış ve istikrara yönelik ciddi tehditler oluşturan bu tür çatışmaların nedenlerini ve mekanizmalarını anlamak ve bunların üstesinden gelmek için etkili stratejiler geliştirmek, modern uluslararası toplumun temel görevleri haline gelmektedir. Bugün ve gelecekte meydana gelen etnisite ve etnik çatışmalar geçerliliğini yitirmeyecektir.

Yüzerce etnos, etnik grup farklı devletlerde yaşamakta ve coğrafi, tarihi gelenekler ve kültür ile ayırt edilmektedir. Etnik çatışmalar genellikle kültür, dil, din ve toprak farklılıkları temelinde ortaya çıkmaktadır. Bunlara, uzun süredir devam eden tarihi mağduriyetlerin yanı sıra ekonomik eşitsizlikler de neden olabilir. Dini çatışmalar ise çoğunlukla doktrinindeki anlaşmazlıklar, kutsal yerler üzerindeki hak iddiaları ve kaynaklar için rekabet ile ilgilidir. Etnik çatışma olgusu genellikle "*mevcut bir devletin sınırları içindeki bir anlaşmazlığı içerdiği ölçüde bir 'iç' sorun olarak kabul edilebilir*". (M.Singh, 2002). Ulusal aidiyet ve din arasındaki bağlantının kavranması, insanları ulusal kimliklerini korumaya ve inanç desteğini görmeye teşvik eder. Dinler siyasi yaşamda önemli bir faktördür. Birçok etnik gruba dinle ilgili gelenek ve görenekler rehberlik etmektedir.

Yüzyıllar boyunca farklı milletlerden ve dinlerden insanlar barış ve uyum içinde yaşamışlardır. Günümüzde ekonomik krizler etnik grupların yaşam tarzlarını düzenlemeye zorlamaktadır. Batı, Doğu toplumlarına her zaman geri kalmış ve arkaik muamelesi yapmıştır. Ulusal kimliklerini ve geleneklerini koruma arzusu nedeniyle ulusal azınlıklar eşit haklar için mücadele etmeye başlamışlardır. Örneğin Pakistan'da Hıristiyanların en yüksek devlet görevlerinde bulunmaları yasaklanmıştır ve yasalar dine saygısızlık için ölüm cezası öngörmektedir. Etnik köken bir çatışma nedeni değildir, *"ancak sosyo-ekonomik faktörlerle birleştiğinde çatışma durumlarını derinleştirebilir ve silahlı çatışmalara ve hatta terörizme yol açabilir"*. (Mirskij, G.I: 2009).

Silahlı çatışmalar ve savaşlar sadece farklı dinlerin temsilcileri arasında değil, aynı inancın taraftarları arasında da patlak vermektedir. Ulster'de İrlandalı Katolikler ve Protestanlar arasındaki uzun çatışmalar, Özbekler ve Tacikler, Türkmenler arasındaki çatışmalar, Sünniler ve Şiiiler, Ruslar ve Ukraynalılar ve diğerleri arasındaki çelişkiler bunun kanıtıdır. Geçmiş yüzyıllarda bile kiliseler ve inananlar şiddetin nedeni ve kaynağı olmuştur: Haçlı seferleri, Müslümanların kutsal savaşları, dini fanatizm hâlâ silahlı çatışmaları körüklemektedir. Bugün dünyamız her türlü savaştan, siyasi ve ekonomik çıkarların yanı sıra etnik-bölgesel iddialarla bağlantılı silahlı çatışmalardan titremeye devam ediyor.

İslam dünyasının ilk laik parlamenter ülkesi olan ve 1918'de kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminde bile Azerbaycan, dini bağnazlığın, yabancı düşmanlığının ve antisemitizmin hiç var olmadığı tek ülke olmuştur. Uluslararası ilişkiler alanında tanınmış bir İsraili uzman olan Aryeh Gut, İsrail'in etkili İngilizce gazetesi The Jerusalem Post'ta yayınlanan "Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti-İslam dünyasındaki ilk laik parlamenter ülke" başlıklı makalesinde bu konuyu ele almıştır (Bakinskiy rabochiy, 2018).

Farklı dini mezheplerin temsilcileri yüzyıllardır burada bir arada yaşamış, ülkede yaşayan halkların birçok dili, geleneği ve kültürü varlığını sürdürmüş, gelişmiş ve gelişmeye devam etmektedir. Din ve milliyet ayrımı gözetmeksizin tüm Azerbaycan vatandaşları aynı vatanın evlatlarıdır ve ortak vatanımızda yaşamlarını daha iyi düzenlemek, mutluluklarını ve daha iyi bir geleceği birlikte yaratmak için birbirlerine el uzatmalıdırlar. Azerbaycan, diğer birçok ülke gibi, bölgenin istikrarı üzerinde ciddi etkisi olan etnik ve dini çatışmalara tanık olmuştur. Azerbaycan'daki etnik ve dini çatışmaların temel yönlerini, nedenlerini ve olası çözümlerini ele alalım.

Azerbaycan, Azeriler, Ermeniler, Ruslar, Lezgiler, Tatarlar ve diğerleri dâhil olmak üzere birçok etnik gruba ev sahipliği yapmaktadır. Azerbaycan'ın kuzeybatısında yerleşik bir diğer etnik topluluk da İngiloylardır. Bu, bilimsel açıdan çok ilginç bir halktır, kökeni hakkında hâlâ tartışmalar vardır ve pek çok şey net değildir. Orta Çağ'ın başlarında Hıristiyanlığın Ortodoks kolunu (Gürcüce) ve sonunda Gürcü dilini benimseyen eski yerel halklardan biri olduğuna inanılmaktadır. Daha sonra, 17.-18. yüzyıllarda, buradaki Gürcüce konuşan nüfus İslam'ı kabul etmiş ve Azerice *"İngiloy"* yani *"dönmeler"* adını almıştır (Yunusov A., 1999).

Dolayısıyla, Azerbaycan'da İslam devlet dini olmasına rağmen, ülkede önemli sayıda Hristiyan, Yahudi ve diğer dini gruplar bulunmaktadır. Anayasanın 48. Maddesine göre Azerbaycan, din özgürlüğünün yanı sıra ülkenin tam vatandaşları olarak kültür ve geleneklerin geliştirilmesini garanti eden laik bir devlettir (Konstituciya Azerbajdzhanskoy Respubliki, 1995). Bu, eğitim programları, medya, kültürel etkinlikler ve diğer iletişim araçlarıyla gerçekleştirilmektedir. Bu tür savunuculuğun amacı, farklı etnik gruplar arasında saygı ve anlayış oluşturmak; iş birliği ve etkileşimi teşvik etmektir. Bugün, saygı, hoşgörü ve anlayışın ırk, din ve etnik kökenlerin ötesine geçtiği bir dünya isteğiyle yola çıkmış bulunuyoruz.

Dünyadaki yüksek gelişmişlik düzeyine rağmen, küresel kriz, Avrupa'ya mülteci akını, terörizm, Suriye, Yemen, Afrika ve Irak'ı kapsayan hibrid savaşlar, Ukrayna ve Rusya, Suudi Arabistan ve İran, İsrail ve Filistin arasındaki çatışma nedeniyle birçok sorun hâlâ barışçıl bir şekilde çözülememekte ve popülizme, milliyetçiliğe yol açmaktadır. Karabağ'da Ermeniler ve Azeriler

arasındaki silahlı çatışmalar, Abhazya ve Gürcistan arasındaki savaş ve çok sayıda masum insanın ölümüne yol açan Gürcü-Oset çatışması gibi çatışmalardan da bahsetmeliyiz.

Tarihi kayıtlar ve olayların seyri, Ermenistan'ın Müslümanlara yönelik dini ve etnik hoşgörüsüzlüğü devlet politikası seviyesine yükselten ilk ülkelerden biri olduğunu kanıtlamaktadır. Aslında Ermenistan, İslamofobinin ortaya çıkışının ve sistematik olarak yayılmasının beşiğidir. Başlıca çatışmalardan biri, Azerbaycan'ın tarihi toprağı olan Karabağ konusunda Azeriler ve Ermeniler arasında yaşanmıştır. Ermenistan sadece Azerileri sürüp öldürmekle kalmamış, aynı zamanda bugün Ermenistan olan topraklarda yaşadıkları yerlerde onlara ait olan zengin kültürel mirası da metodik olarak silmiştir. Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarında Ermeni saldırganlığı sonucunda yüzlerce cami, tapınak, kilise, binlerce mezar, 706 tarihi anıt ve müze, 927 kütüphane, 1107 eğitim kurumu, 40 bin müze sergisi tahrip edilmiş ve yağmalanmıştır (Bakinskiy rabochiy, 2020). On yıllardır süren bu çatışma 2020'de savaşa yol açmış ve ata topraklarımızın geri verilmesiyle sona ermiştir.

2023 yılının başlarında Karabağ çatışması yeniden alevlenmiştir. Ancak aktif çatışmalar yerine, 2020 Ermenistan-Azerbaycan savaşından sonra tanınmayan Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin (DKC) kontrolü altında tutulan Ermenistan toprakları ile Karabağ'ın bazı bölgeleri arasındaki dar bir şerit olan Laçın koridorunun ablukası başlamıştır. Savaş sonrası anlaşmaya göre Laçın bölgesi Azerbaycan'a geçmiş, ancak 5-6 kilometre genişliğindeki bir koridor Rus barış gücü askerlerinin kontrolünde kalmıştır.

Karabağ'daki durum 19 Eylül 2023'de kötüleşmiştir. Bakü "*yerel nitelikte anti-terörist önlemlerin*" (Gasnov, A., 2007) başladığını duyurmuş ve Ermeni ordusunun bölgeden çekilmesini talep etmiştir. Erivan, Karabağ'da Ermeni silahlı kuvvetlerinin bulunmadığını söyleyerek yaşananları "*geniş çaplı saldırganlık*" olarak nitelendirmiştir. 20 Eylül 2023'de Azerbaycan Savunma Bakanlığı, Rus barış gücü birliğinin de katılımıyla Karabağ'daki "*terörle mücadele faaliyetlerinin*" (Gasnov, M., 2003) askıya alınması konusunda anlaşmaya varıldığını duyurmuştur. Tanınmayan Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Samvel Shahramanyan 28 Eylül 2023 tarihinde, 1 Ocak 2024'ten itibaren varlığının sona erdirilmesine ilişkin bir kararname imzalamıştır. Halka, Bakü tarafından sunulan yeniden entegrasyon koşullarını değerlendirmeleri ve kalıp kalmayacaklarına kendilerinin karar vermeleri talimatı verilmiştir.

Azerbaycan, Karabağ'ın Ermeni sakinlerinin Azerbaycan vatandaşı olduklarına ve haklarının diğer Azerbaycan vatandaşlarıyla eşit şekilde korunduğuna dair devletin en üst düzeylerinde güvenceler sağlamıştır. Azerbaycan bu kişileri Dağlık Karabağ'daki evlerine dönmeleri için teşvik etmektedir ve geri döndüklerinde kendilerini güvende hissedecekleri koşulları yaratmak için çalışmaya devam edecektir. Azerbaycan, 50'den fazla etnik grubun ve farklı dinlerin temsil edildiği ve etnik Ermeniler ile etnik Azerilerin yan yana barış içinde yaşadığı çok etnikli toplumunu korumak istemektedir.

Uluslararası tepkilerden bahsetmişken, 1990'ların başından beri bizimle dostane ilişkiler içinde olan Fransa'nın tutumundan bahsetmemek olmaz. Fransız hükümetinin İkinci Karabağ Savaşı'na ve terörle mücadele operasyonuna verdiği tepki tamamen yetersizdi. Bu konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne taşımak ve yapmadığımız bir şey için Azerbaycan'a yaptırım uygulamak için beş girişimde bulunuldu, ki bu uluslararası hukuka aykırı idi. Bu girişimlerin beşi de Güvenlik Konseyi'nin diğer üyeleri tarafından desteklenmediği için başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bundan sonra, Avrupa Birliği'nde Azerbaycan'a karşı yaptırım uygulanması için yapılan birkaç girişim de başarısız olmuştur. Çoğu AB ülkesi onları desteklememiştir. Azerbaycan şehirlerinden biriyle kardeş şehir olan Fransa'nın Evian şehrinde, Azerbaycanlı şair Natavan'ın anıtına karşı bir vandalizm eylemi gerçekleştirilmiştir (üzerine kırmızı boya dökmüşler ve burnunu kırmışlardır) (Bakinskiy rabochiy, 2020). İlham Aliyev, 14 Mart 2024 tarihinde Gülüstan Sarayı'nda düzenlenen XI. Küresel Bakü Forumu'nda, ısrarlı çabalarımız sonucunda ancak birkaç ay sonra anıtın Evian'dan alınarak Paris'teki

Azerbaycan Kültür Merkezi'nin bahçesine getirildiğini ve bugün de burada bulunduğunu ifade etmiştir. Bu olayı İlham Aliyev “İşte egemenliğimizi geri kazandıktan sonra nelerle karşılaştığımızın açıklayıcı bir örneği” diyerek vurgulamıştır (Aliyev, İ., 2024). Bu bir çifte standart örneğidir. Toprak bütünlüğünü yeniden tesis etmesine yardımcı olmak üzere Ukrayna'ya asker göndereceğini açıklayan Fransa, Azerbaycan'ı kendi toprak bütünlüğünü yeniden tesis ettiği için cezalandırmaya çalışmaktadır.

2. SONUÇ

Etnik ve dini çatışmalar modern dünyanın en akut ve yıkıcı sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. Siyasi manzarada büyük değişikliklere neden olurlar, insani krizlere yol açarlar ve genellikle uzun süreli çatışmalarla sonuçlanırlar, birçok cana mal olabilir ve altyapıyı tahrip edebilirler. Etnik çatışmaların çeşitli nedenleri mevcuttur, ancak neredeyse tüm etnik çatışmaların ortak bir noktası vardır: egemen bir devletin sınırları içinde yaşayan çok sayıda grubun birbirlerine karşı tutumları. Bu tür çatışmaların doğasını ve nedenlerini anlamak ve bunların çözümü için etkili stratejiler geliştirmek, uluslararası toplum için kritik görevler haline gelmektedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere etnik sorunlar yeni değildir ve yakın zamanda sona ermesini de beklememeliyiz. Bu anlamda, etnik grupları tanımanın veya bastırmanın her zaman mutlak bir çözüm olmadığı, aksine etnik çatışmalarla ilgili başka sorunların önünü açabileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle Devletlerin, ortaya çıkabilecek zorluklarla başa çıkabilmek için uluslararası ortamdaki değişiklikleri dikkate alarak etnik grupların farklılıklarına uygun bir şekilde yaşayabilmelerini sağlamaları önem taşımaktadır. Ancak işbirliği ve karşılıklı anlayış yoluyla herkesin korku ve ayrımcılık olmaksızın yaşayabileceği barışçıl ve müreffeh bir toplum yaratabiliriz.

KAYNAKLAR

Affairs. (2002), Vol. 6, № 4, p.: 72–89

Bakinskiy rabochiy. (2018), 30 maya: 15

Bakinskiy rabochiy. (2020), 28 oktyabrya:6

Bakinskiy Raboçiy.(2020), 28 Oktyabrya: 6

Gasnov A. (2007).*EvrAziyskaya politika Rossii I Azerbaydzhan // Sovremennye mezhdunarodnye otnosheniya I vneshnyaya politika Azerbaydzhana*. Baku: 675-683.

Gasnov R.M. (2003). *Islam v obshestvenno-politicheskoy zhizni sovremennogo Azerbaydzhana// Sociologicheskie issledovaniya*. Baku, № 3: 96-100.

Konstituciya Azerbajdzhanskoy Respubliki ot (1995): 12 noyabrya

Mirskij G.I. (2009). *Islamizm, transnacionalnyj terrorizm I blizhnevostochnye konflikty*. M.:341

Aliyev, İ., (2024), Globalnom Bakinskom forume, “*Vostanovleniye razdroblennogo Mira*”. 14 mapra,10:10 <https://president.az/ru/articles/view/65337>

Singh, M., *Ethnic Conflict and International Security: Theoretical Considerations*, Vol. 6, Number 4 (October-December 2002) https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/wa/wa_oct02_sim01.html

«*Armyanskaya cerkov prodolzhaet demonstrirovat svoe agressivnoe otnoshenie i podstrekatelnyuy deyatelnost*», <https://www.anl.az/down/meqale/bakrabochiy/2020/oktyabr/726214.htm>

Yunusov, A, *Etnicheskiy sostav Azerbajdzhana (po perezisi 1999 goda)* <https://www.demoscope.ru/weekly/2004/0183/analit05.php>